

Les Rites de Passage

Arnold van GENNEP

7. Sužadėtuvių ir vestuvės

Šiame skyriuje užsiimsime tema, kuria duomenų pririnkta itin gausiai. Tačiau juos paaiškinančios monografijos tebetruksta, o iškeltos interpretacijos taip įvairuoja, kaip tik įmanoma. Čia vėl iškyla perėjimo ritualų schema, užtat būtinybė patyrinti ritualus jų eilės tvarka tiesiog drasko akis. Deja, teoretikai, nagrinėdami atskirus ritualų segmentus, užuot palyginę vieną su kitomis ištais apeigas, vis nukrypavo į siauras, dažnai dargi labai sudėtingas interpretacijas.

Pastarajame skyriuje¹ aptarti ritualai lydėjo vaiką jam įžengiant į jaunystę ir socialiai įteisinant jo lytinę brandą. Po to kaip tik ateina tikroji branda, visų aiškiausiai pasireiškianti sukuriant šeimą. Vestuvės – pats svarbiausias perėjimas iš vienos socialinės kategorijos į kitą, kadangi bent vienam iš sutuoktinių jos kartu reiškia šeimos, klanų, gyvenvietės ar net genties pakeitimą, o kartais jaunavedžių pora įsikuria išvis naujame name. Gyvenamosios vietos pakeitimą pažymi atskyrimo ritualai, visuomet pirmiausia pabrėždami teritorinį perėjimą.

Negana to, kadangi dviejų jaunuolių sąjunga reikšmingai paliečia ne vieną socialinę grupę, suprantama, kad ir pats pereinamasis periodas įgyja atitinkamą svarbą. Šis periodas paprastai vadinamas sužadėtuvių.² Daugybėje tautų jos sudaro ypatingą ir autonomišką vestuvinių apeigų dalį, apimančią atskyrimo bei perėjimo ritualus ir pasibaigiančią ritualais, įgyvendinančiais arba preliminarinį įjungimą į naują aplinką, arba atskyrimą nuo autonomiško pereinamojo periodo. Tuomet prasideda būtent vestuvių ritualai, kuriuos didžiąja dalimi sudaro galutinio įjungimo į naują aplinką ritualai, o neretai taip pat asmeninės sąjungos ritualai, nors pastarieji nėra tokie dažni kaip galima būtų tikėtis. Taigi perėjimo ritualų schema čia sudėtingesnė nei anksčiau aptartose apeigose.

Toliau pateikiami aprašymai atskleidžia ne tik šių ritualų sekų dinamiką, bet ir paraleles su kitais apeigų tipais. Kaip matysime, santuoka yra iš esmės socialinis

aktas, taigi aptarinėti Crawley'io individualistinę bei kontaktinę teoriją nėra jokio reikalo.³

Kai kuriuos vestuvių ritualus galima suklasifikuoti pagal apmatius, pateiktus skyreliuose apie nėštumą, gimtuves ir t.t.: vestuvių apeigoms irgi priklauso apsaugos bei vaisingumo ritualai, kurie gali būti simpatiniai arba kontaktiniai, animistiniai arba dinaminiai, tiesioginiai arba netiesioginiai, taip pat pozityvūs arba negatyvūs (tabu). Iki šiol ritualai dažniausiai tyrinėti būtent šiuo aspektu,⁴ ir šis jų aspektas buvo pritraukęs tiek dėmesio, kad vestuvių ritualus apskritai imta laikyti profilaktiniais, katarsiniais bei vaisingumą skatinančiais ritualais. Toks supaprastinimas nusipelno atkirčio, nes jo siaurumas akivaizdus kiekvienam, kas tik atidžiai perskaitytų nors kokį detalų bet kurios civilizacijos ar pusiau civilizacijos tautos vestuvių apeigų aprašymą iš Europos ar Afrikos, Azijos ar Okeanijos, senovės ar nūdienos.

Kadangi aukščiau minėtieji ritualų tipai jau deramai iširti, aš jų toliau neaptarinėsiu; ir išvis: jei šiame darbe aš kada ir sutelkiu dėmesį į atskyrimo bei įjungimo ritualus kaip tokius, jų pačių teisėmis, tai tuo visai nenoriu pasakyti, neva jie apima visus vestuvių apeigų dėmenis. Turiu pabrėžti, kad iš tikrųjų apsaugos bei vaisingumo ritualai į perėjimo ritualus atrodo įterpti kiek padrikai. O kai palyginame keleto stebėtojų aprašytas vienos ir tos pačios tautos vestuvių apeigas, perėjimo ritualų schema iškyla visiškai aiškiai. Nesutarimai tarp skirtingų stebėtojų iškyla būtent dėl apsaugos bei vaisingumo ritualų laiko, vietos bei detalių. Žinoma, sunku būti tikram dėl kiekvieno atskiro ritualo interpretacijos, tad tie du apibendrinimai, kuriuos pateiksiu toliau šiame skyriuje, neturi būti laikomi išsamiais. Skaitytojas pastebės, kad aš atmetu ritualų visumos priimtąją interpretaciją, ir daugiau tik iš esmės, bet toli gražu ne kiekvieno atskiro ritualinio veiksmo. Bet jeigu pateikčiau savo surinktus kiekvienam atvejui įrodymus, šis skyrius išaugtų į atskirą knygą.

Ritualų sudėtingumas, taip pat juose dalyvaujantys asmenys bei objektai gali įvairuoti priklausomai nuo

sukuriamos šeimos tipo,⁵ ir išskyrus nebent „paprastas vestuves“, dviejų individų sąjunga visuomet būna suinteresuotos kuo įvairiausio pobūdžio bei dydžio grupės. Tai: 1) dvi lyčių grupės, kartais atstovaujamos pabrolių bei pamergių arba giminaičių vyrų iš vienos pusės ir giminaičių moterų iš kitos; 2) giminės pagal tėvą arba pagal motiną; 3) abiejų sutuoktinių šeimos, tiek įprasta žodžio prasme, tiek kartais platesne, įtraukiant kitus giminaičius; 4) tokios grupės kaip totemo klanas, brolija,⁶ amžiaus grupė, tikinčiųjų bendruomenė, profesinė asociacija arba kasta, kuriai priklauso vienas ar abu jaunuoliai, jų motinos bei tėvai arba giminės; 5) vietinė bendrija (kaimo, miestelio, miesto kvartalo, plantacijos ir t.t.).

Taip pat reikia atminti, jog santuoka visuomet turi skirtingos svarbos ekonominį aspektą, todėl su vestuviniiais ritualais persipina ekonominės prigimties veiksmai (tokie kaip suderėtuvės, užstatas už merginą ar vaikina, užstato sugražinimas, išpirka už nuotaką, įvairios jaunikio prievolės ir t.t.). Išvardytosios socialinės grupės šiose ekonominėse derybose bei pasirengimuose yra daugiau ar mažiau suinteresuotos pusės. Jeigu jau šeimai, kaimui ar klanui tenka prarasti vieną iš savo produktyvių narių, merginą arba vaikina, už tai bent turi būti atlyginta! Tai ir paaiškina maisto, apdarų, papuošalų dalybas, o pirmiausia – visus tuos gausius ritualus, kuriuose reikia ką nors „išpirkti“, ypač praėjimą į naują gyvenamąją vietą. Šios „išpirkos“ visuomet sutampa su atskyrimo ritualais, ir tokiu mastu, kad jos ir pačios bent iš dalies gali būti laikomos atskyrimo ritualais. Šiaip ar taip, ekonominis aspektas yra toks svarbus, kad, pavyzdžiui, tiurkai-mongolai ritualo, kuriuo vestuvės užbaigiamos, išvis neatlieka tol, kol neišmokėtas visas kalymas (tiurkų *qalin*), arba nuotakos išpirka, nors to gali tekti laukti kelerius metus. Tokiu atveju pereinamasis periodas ištesiamas, nors lytiniais santykiams tarp sutuoktinių tai netrukdo.

Baškirių⁷ vestuvės gali būti nuspręstos būsimiems sutuoktiniams dar tebesant mažiems vaikams. Tarpininkai (atitinkantys slavų „svotus“, *сваты*) veda ekonomines derybas, sudera kalymo, arba išpirkos už nuotaką, teisėtai priklausančios merginai,⁸ dydį ir išmokėjimo datą. Suderėtas kalymas patvirtinamas bendromis vaišėmis, kurias palydi abipusės viešnagės tarp šeimų ir apsikeitimas dovanomis tarp giminaičių, draugų bei kaimynų. Per šias viešnages lyčių grupės atskirai susitinka skirtingose patalpose. Apsikeitimui dovanomis pasibaigus, jaunikis jau gali laisvai aplan-

kyti merginą ir net gyventi jos namuose, jeigu jo paties namai yra kitame kaime. Seniau vieninteliai apribojimai buvo tie, kad jam nevalia pasirodyti savo uošvei ir išvysti savo sužadėtinės veido, užtat jis visuomet apsilankydavo naktį. Šio pereinamojo periodo metu gimęs vaikas būdavo atiduodamas merginos motinos globai. „Trumpai tariant, santykiai tarp jaunuolių yra grynai santuokiniai, ir niekas jau nebegali jų išskirti, tik mirtis“, kurios atveju imdavo veikti levirato arba sororato paprotys.

Ryšium su tuo norėčiau pažymėti, kad levirato bei sororato pamatas yra ne tik ekonominis, bet ir ritualinis. Į šeimą tapo įtrauktas naujas žmogus, ir jeigu jam tektų ją palikti, prireiktų atitinkamų apeigų. Be to, santuokos ryšiai sujungia ne tik du individus, bet visų pirma kolektyvus, kuriems yra svarbu išlaikyti pusiausvyrą. Tai matyti ir iš skyrybų ritualų.

Tęsiant pavyzdį apie baškirių vestuves, po to, kai kalymas jau išmokėtas pilnai (kartais tik po keleto metų), merginos tėvas iškelia puotą, kurios išlaidas padengia jaunikis. Pakviečiami visi abiejų šeimų nariai ir mula (musulmonų kunigas). Pora valgo atskirame kambaryje, į kurį įeiti galima tik artimiausiems giminėms. Vakare merginos nuotakos draugės išsiveda ją ir paslepia kur nors kieme ar kaime. Jaunikis kartais ieško jos ištisą naktį. Atradęs gražina merginoms, o pats grįžta į tam skirtą kambarį, kur jau susirinkę visi svečiai. Tačiau prieš išengdamas jis turi koją nutraukti raudonąnytį, kurią skersai durų laiko ištempusios dvi moterys. Jeigu jis nepastebi nyties ir užkliuvęs parkrinta, visi iš jo juokiasi. Paskui jis atsisėda, ir svečiai po vieną išėina. Jam likus vienam, nuotakos draugės parveda ją pas jį ir išėina. Ji nuauna jam batus, o jis siekia ją pabučiuoti, bet ji atstumia jį. Jis duoda jai sidabrinį pinigą, ir tada jau ji pati jį pabučiuoja. Kitą rytą nuotaka savo draugių būryje atsiveikina su kiekvienu iš savo giminių, sėda į roges ir išvyksta į vyro namus, kur daugiau nei metus ji privalės vengti akis į akį susitikti su savo šešuru. Nyties nutraukimas – tai perėjimo ritualas, o nuotakos slėpimas ir suradimas – atskyrimas nuo vietinės lyties grupės. Kaip matyti, lytiniai santykiai prasideda sužadėtuvėmis, tačiau vestuvės kaip socialinis aktas neįvyksta ligi tol, kol išpildomos ekonominės sąlygos.

Tų pačių išvadų galima prieiti patyrinėjus atitinkamas apeigas ir ne poligaminėse, bet poliandrinėse tautose. Tos pat „stadijos“ akivaizdžios todu apeigose, aprašytose Riverso,⁹ tačiau norint jas perprasti, reikėtų įsigilinti į visas todu klaninės bei giminytės sistemos

detales, todėl aš čia tik paminėsiu, jog šios apeigos prasideda dar prieš sulaukiant paauglystės ir tęsiasi ligi nuotaka pastoja.¹⁰ Užuoat pateikęs ilgą todu ritualų aprašymą, išvardysiu bhotijų, gyvenančių pietų Tibete bei Sikime,¹¹ apeigų eilės tvarką: 1) Astrologai nustato, ar numatyta santuoka bus laiminga. 2) Merginos ir vaikinų dėdės atlieka tarpininkų vaidmenį, gaudami piniginių dovanų. Jie susirenka vaikinų namuose ir tada su dovanomis eina į merginos namus piršliais. 3) Jeigu jų atneštos dovanos priimamos (apeiga „nangčang“, *nangchang*), reikalas nuspręstas, ir toliau deramasi dėl kraičio. 4) Tarpininkams iškeliamą puota, kurios metu meldžiama nuotakai ir jaunikiui palaiminimo (apeiga vadinama „chelen“, *khelen*). Po pastarųjų dviejų apeigų, kurios akivaizdžiai yra abiejų šeimų sąjungos ritualai, vaikinai ir mergina jau gali visiškai laisvai susitikinėti. 5) Po metų prasideda apeiga „nyen“, *nyen*: tai vaisės (vaikino tėvų sąskaita), kuriose dalyvauja visi abiejų pusių giminės. Tada išmokama ir nuotakos išpirka. 6) Metai po *nyen* atliekamos apeigos „čangtung“, *changthoong*: a) pakviečiamas astrologas, kad nustatytų palankią dieną, kada nuotakai geriau palikti tėvų namus, taip pat tuos reikalingus pasirengimus, kurie lemtų didžiausią laimę; b) iškeliamą didžiulę šventę, į kurią pakviečiami ir lamos; c) du vyriškiai, ta proga vadinami „vagimis“, mėgina prasibrauti į namus, neva kečindami pagrobti merginą, ir suvaidinamos grumtynės; „vagys“ primušami, ir jiems į burnas mėtomas pusiau paruoštas maistas, nors nuo šio kankinimo jie gali iš merginos sargų išsipirkti pinigais; po dviejų dienų „vagys“ pagerbiami ir pavadinami „vykusiais strategais“; d) svečiai nuotakai bei jos tėvams dovanoja dovanas; e) vestuvininkai linksmi palieka nuotakos namus; f) vaikinų motina ir tėvas išsina pasitikti vestuvininkų ir pakviečia juos į savo namus; puota trunka dvi ar tris dienas; g) jaunoji su savo giminaičiais grįžta namo. 7) po metų iškeliamos apeigos „paloch“, *palokh*, kurių metu tėvai duoda nuotakai kraitį (dvigubos vertės nei už ją sumokėta išpirka), ir ji išlydimą į jaunikių namus. Nuo tada ji ten pasilieka visam laikui. Taigi bhotijų sužadėtuvių ir vestuvių apeigos trunka trejus metus.

Aptariant atskyrimo ritualus, pirmiausia būtina pakalbėti apie suvis atskirą ritualų – tarpusavy labai panašių, kuriuos paprastai manoma esant grobiamųjų ar vagiamųjų vedybų liekana, – klasę.¹² *Nuolatinė socialinė sąjunga*, sukurta pagrobimo būdu, kaip institutas sutinkama itin retai, ir nėra jokio pagrindo ginčyti Grosse'o nuomonę ją tesant individualią, sporadišką bei

išimtinę formą. Tuo labiau, kad moterys, įgyjamos šitokiu būdu didesnėmis grupėmis, kaip antai per karinius užpuolimus, vėliau tebūna vergėmis ar sugulovėmis. Paprastai jos laikomos žemesnėmis už paties pagrobėjo klaną ar genties moteris, ir tokiu atveju paprotinės apeigos, sujungiančios vyrą ir moterį, neatliekomos.

Žinoma, jei du išimylėjėliai nori susituokti prieš jų šeimų valią ar prieš visuomenės papročius, kurie jiems tasyk atrodo daugiau ar mažiau absurdiški ir beprasmiai, paprastai randamas kompromisas. Arba sąjunga priimama kaip jau įvykusi, kaip *fait accompli*, arba atliekama tik dalis paprotinių apeigų. Tačiau pilna apeigų schema lieka skirta tik tiems, kurie santuoką sudaro laikydamiesi įprastų genties papročių. Tariaimo grobiamųjų vedybų instituto samprata remiasi ne tiesioginiais faktais, o tam tikros kategorijos ypatingų ritualų, kuriems nerasta kitokio paaiškinimo, atitinkama interpretacija.

Nešališko detalių aprašymų perskaitymo ir „pagrobimo“ ritualų palyginimo su atitinkamais iniciacijos ritualais gana, kad taptų aišku, jog pagrobimo čia išties esama, tik visai ne ta prasme. Tai visai ne liekana, o tikras pagrobimas, kuris įvyksta kiekvienos iniciacijos, kiekvienų vestuvių ir kiekvienos mirties atvejais ir išreiškia žmogaus būklės bei statuso pasikeitimą. Susituokti – tai pereiti iš vaikų ar jaunuolių grupės į subrendusių žmonių grupę, iš vieno klaną į kitą, iš vienos šeimos į kitą ir dažnai iš vienos gyvenvietės į kitą. Individo atskyrimas nuo šių grupių jas susilpnina, o tas, į kurias jis įsijungia, sustiprina. Susilpnina ir skaičiumi (taigi tiesiogiai sumažina jėgą), ir ekonomiškai, ir emocionaliai.

Vadinamieji pagrobimo ar pavogimo ritualai išreiškia prarandančiosios grupės pasipriešinimą. Jie yra skirtingo intensyvumo priklausomai nuo vertės, suinteresuotų grupių teikiamos pereinančiam nariui ir jo išsinešamam turtui. Tos grupės, kurios tapo stipresnės, kitoms, susijusioms su jomis kraujo, tautybės ar tiesiog bendrabūvio ryšiais, tam tikru mastu kompensuoja nuostolį. Kompensuojama kraičiu, dovanomis, vaisėmis, viešomis šventėmis ir pinigais, sumokamais už pašalintą vieną ar kitą kliūtį, iškeltą išeinančiajam suinteresuotos pusės. Turi būti atsižvelgiama ir į dalyvaujančių grupių jausmus; pusiau civilizuotose tautose jie nėra reiškiama taip atvirai kaip kad mūsų literatūroje bei liaudies posakiuose, bet vis dėlto jaučiami. Kai dukrai tenka palikti motiną, pasipila ašaros, ir nors dažnai tai gali būti ritualinės ašaros, jos išreiškia tikrą

skausmą. Skausmą gali išgyventi ir jaunujų draugai, kurie kartais išreiškia savo jausmus visai kitaip nei įprasta mums.

Šioje vietoje aš norėčiau trumpai peržvelgti vieną iš aprašymų, kurie dažniausiai cituojami kaip įrodymas senovėje buvus grobiamąsias vedybas. Tai Burckhardto atliktas Sinajaus arabų vestuvių aprašymas.¹³ Būsimasis vyras su dviem kitais jaunuoliais pagauna merginą kalnuose ir parveda ją į jos tėvo palapinę; pakeliui ji ginasi, ir „kuo labiau ji priešinasi... tuo labiau paskui jos pagrobėjai ją giria“. Jaunuoliai įstumia ją į moterų pusę, o būsimą vyro giminę užmeta ant jos skraistę ir šaukia: „Niekas kitas tavęs nenudengs, tik tas ir tas“ (t.y. jaunikis). Merginos motina su giminaitėmis moterimis ją aprenkia, ji užsodinama ant kupranugario, tačiau jaunikio draugų prilaikoma vis dar priešinasi. Šitaip ją tris kartus apveda aplink jaunikio palapinę, o jos palydovai tuo metu šūkauja bei rėkauja. Tada ji įvedama į jaunikio palapinės moterų pusę, o visą kelią jo palapinėn, nepriklausomai nuo atstumo, kuris gali būti žymus, ji turi raudoti. Akivaizdu, kad savo pačios namuose mergina atskiriama nuo savo amžiaus merginų grupės. Jei ritualas būtų pagrobimo liekana, visa merginos šeima ar giminė turėtų priešintis jaunikio genties, šeimos ar draugų kėslams. Tuo tarpu grumtynėse dalyvauja tik dvi amžiaus grupės.

Be pagalbos, kurios susilaukia iš savo amžiaus grupės, merginai taip pat gali talkinti visos jos giminės ar genties moterys, tiek jaunos, tiek pagyvenusios, tiek ištekėjusios, tiek našlės. Kur yra taip, kaip kad tarp chodų, aptarsimų vėliau šiame skyriuje, ten amžiaus grupės solidarumą apima lyties grupės solidarumas. Aš nežinau nė vieno atvejo, kur lytinis solidarumas pasireikštų tuo, kad jaunikio šeimos, klano ar genties merginos bei moterys pasipriešintų nuotakos atėjimui. Ir vien jau to gana Crawley'o teorijai atmesti: iš Fisono, Westermarcko bei Grosse'o darbų¹⁴ jam jau turėjo būti aišku, kad vestuvių per prievartą „liekanos“ tėra fantazija, ir vis dėlto jis teigė, esą „tai galima pavadinti pagrobimu, tačiau pagrobimu iš moteriškosios lyties“.¹⁵

Merginos išvis neįmanoma išplėsti iš jos lyties grupės nei pirma, nei paskui, nes jos lytis nepasikeičia. Tačiau apibrėžtą lyties grupę, pagal giminę ar pagal gyvenamąją vietą, ji palieka ir įsijungia į kitą apibrėžtą lyties grupę, irgi sudarytą pagal giminę arba pagal gyvenamąją vietą. Tai gerai matyti tokiaime štai samojedų rituale:¹⁶ samojedai „merginos ieško svetimoje

šeimoje“ (klaninė egzogamija); tarpininkas derasi dėl kalymo, kurio pusė priklauso nuotakos tėvui, o pusė kitiems jos giminėms; jaunikis su uošviu kartu valgo; tėvas ruošia „dovaną, kurią įteiks dieną po vestuvių“. Nustatytą dieną „jaunikis, lydintas kelių moterų, nepažįstamų nuotakos šeimai, ateina savo būsimosios žmonos. Jiedu aplanko visus gimines, kurie gavo kalymo, o tie porą apdovanoja visokiomis smulkioomis dovanomis. Moterys, atėjusios kartu su jaunikiu, pagrobia nuotaką, jėga nusiveda ją prie rogių, pririša prie jų ir sprunka“; gautos dovanos irgi sukraunamos į roges, o paskutinėse iš jų važiuoja pats jaunikis. Pasiekus jaunikio jurta (palapinę iš veltinio, ištempto ant plonų karčių rėmo), jaunoji imasi kloti guolį sau ir savo vyrui, kuriame jie kartu miega, tačiau lytinis santykius jie pradeda tik po mėnesio. Jeigu nuotaka buvo skaisti, vyras savo uošvei dovanoja dovaną. Nuo tada jaunoji periodiškai lanko savo tėvą, ir kiekvieną kartą jis privalo jai duoti daug dovanų (kompensacija už kalymą); jaunajai žmonai mirus ar kaip nors kitaip atsiskyrus, uošvis kalymą grąžina.

Akivaizdu, kad nuotakos išpirka su kaupu kompensuojama dovanomis, kurias nuotakai dovanoti jos giminių reikalauja paprotys, ir kad iš apibrėžtos jaunuolių lyties grupės merginą išveda kaip tik atstovės tos lyties grupės, kurios nare nuo šiol jai teks būti. Tarp Pietų Indijos khondų merginos grupei priklauso ne tik jos draugės, bet apskritai visos kaimo merginos. Kai šeimos susitaria, nuotaka aprenkiama raudonai, ir jos teta iš motinos pusės, palydint visoms kaimo merginoms, išveda ją į jaunikio kaimą. Merginos neša jaunikiui dovanų, o šis laukia pakeliui drauge su visais savo kaimo vaikiniais, apsiginklavusiais bambuko lazdomis. Moterys užpuola vaikus, mušdamos juos lazdomis, apmėtydamos akmenimis bei grumstais, o jaunuoliai ginasi savo lazdomis. Šitaip jie visi pamažu pasiekia kaimą, ir tuomet muštynės liaujasi. Jaunikio dėdė sutinka nuotaką ir įveda į jaunikio namus. „Šitos muštynės – visai ne vaikų žaidimas, ir vaikinai kartais rimtai sužeidžiami“.¹⁷ Nuotakai pasiekus jaunikio kaimą, čia jaunikio sąskaita iškeliamos bendruomeninės vaišės.

Šis ritualas atliekamas visose khodų gentyse, o aš jį paminėjau dėl to, kad Thurstonas jį laikė puikiu grobiamųjų vedybų palikimo pavyzdžiu.¹⁸ Tačiau juk nuotakos būrys čia nustumia jaunikio būrį, ir muštynės vyksta tarp skirtingos lyties ir skirtingų vietų grupių. Todėl šį ritualą laikau merginos atskyrimo ritualu nuo

ankstesnės lyties grupės, amžiaus grupės, šeimos bei gyvenvietės.

Mabujagų salų (Toreso sąsiauris) apeigose lytinio požymio atitinkamose muštynėse nebėra, ir merginos rankos siekiantis vaikinai mušasi su jos giminėmis (vadinamais „broliais“ – terminas, kurį čia reikia interpretuoti kaip klasifikacinės sistemos kategoriją: „broliai, atstovaujantys toteminiam klanui“). Mergina pasiūlo vaikiniui ją vesti. Iš žolės ji nupina apyranę, kurią vaikinui užmauna ant riešo, o jis savo ruožtu perduoda jai *makamak'*ą, kurią mergina prisitaiso prie kojos. Jaunuoliai susitikinėja dieną ir naktį ir sueina į lytinius santykius. Vaikinas atlieka smulkius patarnavimus merginos motinai ir tėvui, kurie apsimeta nieko nežiną apie jo santykius su jų dukra. Tačiau broliai surengia jam tariamas kautynes: pirmiausia jie suduoda jam tik į koją, bet paskui jau tvoja ir kuoka per galvą. Iškart po to vienas iš merginos brolių paima ją už rankos ir perduoda jaunikiui.

Jaunikis nuo tada ima kaupti visokias gėrybes, kurias nustatytą dieną viešoje vietoje sukrauna ant demblio, ir apie jas ima tūpčioti merginos giminės. Ritualiai aprengtą ir išpaišytą merginą atlydi dviejų jos vyresniųjų brolių žmonos. Jos ima dovanas ir perduoda nuotakai, o ši dalija jas broliams. Paskui visi kartu bendrai valgo, ir tuo vestuvės užbaigiamos. Lytinis aktas aiškiai yra nepriklausomas nuo socialinės jungties. Pirmiausia eina individualūs įjungimo ritualai, tuomet pereinamasis periodas, tuomet socialiniai atskyrimo bei įjungimo ritualai ir galiausiai kompensacija už praradimą, kuri patyrė šeimos grupė, grįsta totemine klasifikacine sistema. Tačiau žmona netampa savo vyro klanu nare, bet tampa jo nuosavybe, „už kurią jis sumokėjo“.¹⁹

Irtyšiaus ostiakų jaunosios pusės vestuvininkams leidusis į jaunikio kaimą, nuotakos kaimo vaikinai ištemptu lynu sulaiko jos roges ir paleidžia tik tuomet, kai ji meta jiems pinigų. Taip jie pagauna ją antrą ir dar trečią kartą, vis gaudami pinigų, ir tik po trečiosios išpirkos rogėms leidžiama važiuoti.²⁰ Reikia turėti omeny, kad tarp ostiakų esama moterų trūkumo, dėl ko jie yra priversti sugyventi su moterimis rusėmis.

Noriu atkreipti dėmesį į tai, kad vaikinai ir merginos ryšiai su ankstesnėmis grupėmis (amžiaus, lyties, giminystės, genties) dažnai yra tokie stiprūs, kad juos nutraukti pavyksta tik iš kelinto karto, užtat girioje ar kalnuose neretai pasitaiko pabėgėlių bei persekiojimų, krautis arba nuotakos išpirka išmokama dalimis, o

ritualai atliekami pakartotinai po kelis kartus. Atitinkamai ir įjungimas į naujas grupes – kaip antai šeimą, vedusių vyrų ar ištekėjusių moterų (arba praradusiųjų nekaltybę) socialinę grupę, taip pat klaną arba gentį – neįvyksta iškart. Įvairaus ilgumo laiką naujokas būna lyg neprašytas svečias, ypač artimiausios šeimos atžvilgiu. Kaip tik tuo aš aiškinu šešuro bei anytos tabu marčiai ir uošvių tabu užkuriui, taip pat neapibrėžtą žmonos padėtį ligi ji pastoja arba ligi pagimdo sūnų.

Kartais dviejų šeimų sąjungą, jau įgyvendintą apeigomis dar prieš sutuoktinių lytinę sueitį, dar reikia sutvirtinti papildomomis dovanomis ir bendromis puotomis – trumpai tariant, povestuvinėmis apeigomis, tokiomis kaip Šiaurės Afrikoje, kurios trunka septynias dienas. Iš aprašymo, pateikto Gaudefroy-Demombyneso apie tlemcenus (Alžyre), paaiškėja, jog čia jaunavedį arba jo žmoną į atitinkamas grupes įjungia pirmiausia abiejų šeimų tėvai, paskui visi abiejų šeimų vyrai ir moterys ir tada visos moterys. Panašu, jog Konstantine tokį įjungimą atlieka vien tik abiejų šeimų vyrai ir moterys.²¹ Šiomis apeigomis tarp lyčių grupių nustatoma nauja pusiausvyra.

Prie jau aptartų „pagrobimo“ ritualų dar norėčiau pridurti tokius štai atskyrimo ritualus: persirengimas; ištuštinamas puodelis pieno ir sutraiškomos trys uogos (taip pas galus, *Gallas*); sulaužoma, sudaužoma ar išmetama kas nors, susiję su vaikyste ar viengungyste; paleidžiami plaukai; pakerpami ar nuskutami plaukai arba barzda; kuriam laikui užsimerkiama; nusiimami papuošalai; žaislai, kaip kad lėlės, papuošalai bei vaikiški rūbai paaukojami dievybei; atliekamas išankstinis mergystės plėvės pradūrimas bei visokie kitokie sužalojimai; nutraukiami vadinamieji mergystės pančiai; apnuoginamas liemuo; pakeičiami mitybos įpročiai bei laikomasi laikinų mitybos tabu; žaislai arba papuošalai, arba kitokie „suvėnyrai“ išdovanojami vaikystės draugams; vaikystės draugai primušami ar sužeidžiami, arba tai padaro jie; nusiplaunamos kojos, arba kas nors kitas nuprausias; maudymasis arba išsitrynimas; sudaužomas, sugriaunamas arba išnešamas šalin židiny, dievų atvaizdai arba gimtosios šeimos šventenybės; sudedami delnai, sukryžiuojamos rankos, prisidengiama šydu; uždarymas neštuvuose ar ratuose; apstumdymas, pažeminimas; vėmimas; vardo ar asmenybės pakeitimas; laikini ar nuolatiniai tabu, susiję su savai lyties grupei įprastais darbais.

Be to, tarp atskyrimo ritualų aš dar įtraukčiau du sudėtingesnius nei ką tik išvardytieji. Ko nors

peržengimo ritualą, atliekamą visų vestuvinių, vien jaunavedžių poros ar tik kurio vieno iš jų, be abejo, galima interpretuoti įvairiai. Iš šio ritualo aprašymo paaiškėja, kad veiksmi, kurie iš pirmo žvilgsnio atrodo identiški, dalyvių gali būti interpretuojami skirtingai. Peržengiama kliūtis, ir tuo atveju, kai tai padarė mergina, tai gali būti vaisingumo ritualas. Kliūtis gali būti šokte peršokta, galbūt šitaip kartu peršokant iš vieno pasaulio į kitą arba iš vienos šeimos į kitą. Ji gali būti paliečiama arba jos paliesti nevalia, o ritualas atitinkamai gali būti perėjimo, vaisingumo arba pašventinimo (išsaugojimo). Jeigu asmuo per kliūtį perkeliamas, jeigu kliūtis sunaikinama, pavyzdžiui, nutraukiama nytis skersai durų arba sulaužoma užtvara ant slenksčio, ar jeigu pro duris įsilaužiama arba jos atidaromos reikalaujančiais mostais ar prašymais, tai tikrai bus perėjimo ritualas. Trumpai tariant, šio tipo ritualus nagrinėti galima tik tada, kai turima jų detali dokumentacija.²²

Nuotakos arba jaunikio ritualinis pakeitimas kitu iš tautos į tautą savo prasme irgi gali skirtis.²³ Kai kuriais atvejais, Crawley'io įsitikinimu, pakeitimu siekiama pašalinti „nužiūrėjimo“ grėsmę. Vis dėlto detalių aprašymų pagrindu aš manau, jog dažniausiai šis ritualas reiškia pastangą išvengti suinteresuotos grupės (amžiaus ar lyties grupės, šeimos ir t.t.) nuostolio, paleidžiant ir sutuokiant tik tuos jų narius, kurie socialiai ir ypač ekonomiškai mažiausiai vertingi (kaip kad mergaitė, senė ar berniukas). Tokią nuostatą mena pajuoka, susijusi su tokiu pakeitimu, taip pat audringi nuotakos ir jaunikio draugų bei giminių protestai.²⁴

Dabar pereisiu prie įjungimo ritualų. Įvairūs tyrinėtojai savo detaliuose vestuvių apeigų aprašymuose dažnai išskiria ritualą, kuris yra visų reikšmingiausias ir kuriuo baigiasi sandoris. Paprastai šį ritualą sudaro arba bendros vaišės, išmokėjus paskutinę nuotakos išpirkos arba kraičio dalį, taigi bendras valgymas, nebesusijęs su ekonominiais sumetimais, arba kolektyvinės grynai religinės apeigos. Iš įjungimo ritualų galima išskirti tuos, kurie turi individualią prasmę ir kuriais jauna pora sujungiama tarpusavyje: dovanojama ar apsieičiama juostomis, apyrankėmis, žiedais arba drabužiais, kurie toliau dėvimi; susirišama tarpusavyje vienu kaspiniu; surišamos tarpusavyje kokios nors abiejų apdaro dalys; pora tam tikru būdu liečiasi tarpusavyje;²⁵ pasinaudoja vienas kito daiktais (pienu, beteliu, tabaku, profesiniais įnagiais); duoda vienas kitam ką nors valgomo ar geriamo; kartu valgo (komunija, konfėracija²⁶); susisupa į

vieną apsiaustą ar skraistę; susėda ant vienos sėdynės; išgeria vienas kito kraujo; ragauja to paties patiekalo arba iš vienos lėkštės; išgeria to paties skysčio arba iš vieno indo; paglosto, įtrina, patepa vienas kitą (krauju arba moliu); nuprausia vienas kitą; įžengia į naujus namus ir taip toliau. Tai ir yra jungties kaip tokios ritualai.

Tačiau kai kurie įjungimo ritualai turi kolektyvinę reikšmę – arba dėl to, kad vieną arba kitą iš poros įtraukia į naują grupę, arba dėl to, kad sujungia tarpusavyje dvi ar daugiau grupių. Šiai kategorijai galima priskirti: apsikeitimą dovanomis,²⁷ apsikeitimą seserimis (Australijoje, tarp basakomų Vakarų Afrikoje bei kitur), dalyvavimas kolektyvinėse apeigose, kaip kad ritualiniai šokiai, sužadėtuvių bei vestuvių puotos, abipusės viešnagės ar viešnageių ciklai, apsirengimas subrendusio, t.y. vedusio vyro arba ištekėjusios moters drabužiais, o moterims – dar ir nėštumas arba gimdymas. Kai kurie ritualai yra ir individualūs, ir kolektyviniai. Antai priimta dovana įpareigoja ne tik ją priėmusį individą, bet ir visas grupes, kurioms jis priklauso. Dažnai tai pirmasis sužadėtuvių ritualas.

Daugelį teoretikų domino vienas ypatingas įjungimo ritualas, žinomas kaip „vestuvės su medžiu“. Jis tampa suprantamas prisiminus, jog kai kuriais atvejais, kaip kad tarp Bengalijos kolų, vestuvės – tai įsijungimas į totemo klaną, todėl kartu ir iniciacijos ritualas.²⁸ Pastaruoju metu kolų vaikinai vestuves švenčia nuo šešiolikos ligi aštuoniolikos metų, o merginos – nuo keturiolikos ligi šešiolikos, bet anksčiau jos įvykdavo kur kas vyresniame amžiuje. Pažymėtina štai kas: kolai tiki mirusiųjų sielas keliaujant į tam tikrą ypatingą sritį, tačiau vaikai sielų neturi, todėl negali netgi virsti demonais. Ligi vestuvių vaikui netaikomi jokie klanui būdingi mitybos tabu, ir lytinius santykius jis gali turėti netgi nepaisydamas egzogamijos taisyklių. Būtent santuoka suteikia jam sielą ir įjungia į klaną.

Kolų klanai toteminiai. Pagrindiniai totemai yra mango ir mahua (*Illipe latifolia*). Vienas iš kolų vestuvių ritualų – tai pirmiausia berniuką sutuokti su mango medžiu, o mergaitę – su mahua. Tai atliekama medį apsikabinant. Remdamasis tuo, kas netrukus bus pasakyta, manau, jog ši „fiktyvi“ santuoka turi būti suvokiama ne kaip asmenybės perkėlimas, „siekiant užtikrinti tikrųjų apeigų nepažeidžiamumą arba sėkmę“,²⁹ bet kaip iniciacijos į totemo klaną ritualas. Jis įpintas į vestuvių apeigas todėl, kad tarp kolų jos, apskritai imant, yra kartu įstojimo į klaną apeigos. Individas, dėl vienos ar kitos priežasties išmestas iš

klando, gali vėl į jį sugrįžti, jeigu suburia atstovus iš įvairių kaimų ir jeigu šventikas iš jo paties kaimo paaukoja baltą ožį arba baltą jautį. Jis turi išgerti šiek tiek jo kraujo arba apšlaksto juo savo namų stogą, kviesdamas saulės dievą, o tada visi susirinę klando atstovai kartu suvalgo mėsą.³⁰

Visus šiuos įjungimo ritualus reikia suprasti veikiau tiesiogiai nei simboliškai: kaspinas, kuriuo surišama, žiedas, apyrankė bei karoliai, juosiantys kaklą, daro tiesioginį priverstinį poveikį. Labai įdomu šiuo atžvilgiu patyrinėti perėjimo per slenkstį ritualus.³¹ Kai kuriuose ritualuose peržengimas yra palydimas smurto, kituose į naują pasaulį tenka skverbtis pačiam. Antai Palestinoje mergina į savo būsimo vyro namus eina ant galvos nešdama pilną ąsotį vandens, ir tuo metu, kai mergina užmina slenkstį, jis ąsotį išmuša žemėn. Tai visai ne nuliejimas, kaip kad manė Trumbullas, bet atskyrimas nuo senosios aplinkos ir įjungimas į naują per savotišką krikštą vandeniui. Karpato saloje³² tą patį reiškia sulaužyti lazda, įremtą skersai durų.

Ponas Chavannesas atkreipė mano dėmesį į įdomų kinų ritualą, kuriame fizinis perėjimas atliekamas ne iškart, o pakopomis.³³ Vienoje homi etninės grupės (pietų Junanis)³⁴ gentyje būsimajam žentui atėjus į būsimojo uošvio namus prašyti žmonos, „uošvis veda žentą per antrąją ir trečiąją menę ir priverčia jį pereiti į fligelį. Žengiant pro kiekvienas duris, tarnas garsiai paskelbia ritualą, kuris turi būti atliktas, o žentas dusyk nusilenkia kniūbsčias. Ši procedūra vadinama ‘priešaika durims’ (*pai men*). Durys uošviui reikšmingos todėl, kad jis ketina parodyti savo dukrą, – štai kodėl jis žentui sukuria kliūtis“.³⁵

Čeremisų vestuviniškai,³⁶ atvykę nuotakos, sustabdomi ties vartais į jos tėvų ūkį. Sabus (*sabu*, apeigų vedėjas) įeina trobon, o namų šeimininkas pavaišina jį valgiu ir gėrimu. Sabus reikalauja įleisti visus vestuviniokus, o tėvas klausia, ar jie ką pametę. „Taip, – atsako sabus, – toks ir toks (jaunikis) pametė vieną iš savo švarko rankovių, ir mes atvykome pažiūrėti, ar kartais jos nėra tavo namuose“. Tėvas atsako „ne“, ir sabus išeina, bet paskui vėl sugrįžta, ir tik iš trečio karto tėvas pasako „taip“. Tuomet durys atidaromos ir prasideda įjungimo ritualai.

Pereinamasis periodas gali turėti arba neturėti ryšio su lytiniais santykiais. Kai kuriose tautose sužadėtinų pora lytiškai santykiauja, ir vaikai, užsimezge arba gimę tuo metu, laikomi teisėtais (plg. anksčiau minėtus atvejus). Kitur jaunuoliai atskiriami vienas

nuo kito visiškai, o vaikas, gimęs pažeidus taisykles, šeimos ir visuomenės atstumiamas. Pavyzdžiui, „lapijai niekuomet neleidžia sužadėtinų porai drauge miegoti iki vestuvių dienos. Jei taip nutinka, šitaip pradėtas vaikas paskelbiamas pavainikiu, net jei būtų įrodyta, kad jis pradėtas jau po sužadėtuvių. Toks vaikas, nesvarbu, berniukas ar mergaitė, yra kuo labiausiai niekinamas ir visuomet tarp savo brolių ir seserų užima paskutinę vietą. Jeigu jis išvis užauga ir netgi jeigu jam gerai einasi prižiūrėti elnius, jį vis tiek dažnai tiesiog išmeta iš namų“.³⁷ Pastaroji detalė ypač įdomi, nes parodo, jog tos ypatybės bei trūkumai, kuriuos vaikas įgijo tuo, kad gimė nešvari (tabu) laikotarpiu, išlieka ir užaugus.

Tokios nuostatos laikosi ir Taganjiko čagai, kurių vestuvių apeigas sudaro labai ryškios pakopos. Jaunuolis (sulaukęs šešiolikos) išsirenka mergaitę ir išsiaiškina jos jausmus jam. Jeigu ji atsako palankiai, jaunuolio tėvas eina pas savo šeimos galvą ir kaip sužadėtuvių ženklą įteikia jam ožį ir keturis ąsočius raugto gėrimo. Tada jis eina pas mergaitės tėvą ir prašo jo sutikimo, taip pat ir pačios mergaitės. Jaunuolis padovanoja mergaitei perlų ir apyrankę, o jaunuolio motina pakviečia ją vaišėms, ir ji pasilieka jos trobelėje nakčiai. Tokios viešnagės kartojamos keletą kartų. Du paskutinius sužadėtuvių mėnesius mergaitė praleidžia savo anytos trobelėje. Sužadėtuovės trunka keletą metų, per kuriuos jaunuolis pagal nustatytą protokolą dalimis išmoka savo uošviams bei jų giminėms nuotakos išpirką. Kaip paskutinis sužadėtuvių veiksmas paskerdžiamas jautis. Jo pasturgalis ir viena mentė, kartu su jaunuolio atvestu ožiu, aprištu dracenos lapais, atitenka merginos tėvui. Šitas ožys yra centrinė vestuvių puotos figūra, kuriose dalyvauja visi sužadėtinų poros giminės. Puotai pasibaigus, visi paskui jaunuolį eina į jo trobelę, o mergina – jam įpėdin, uždėjusi abi rankas ant pečių. Jos giminės apverkia šeimą praradus savo dukrą, seserį ir t.t. Tai atskyrimo ritualas.

Per sekančius tris mėnesius pati mergina nieko nedirba, o visus jos darbus atlieka jos motina kartu su anyta, taip mokydamos ją prižiūrėti namus. Jauniki panašiai moko jo tėvas su uošviu. Šis mokinystės laikotarpis baigiasi švente, vadinama *wali*, „kuri vienintelė įteisina santuoką“. Vaikas, gimęs prieš ją, laikomas neteisėtu. Ši šventė iškeliamą praėjus nuo dviejų ligi trijų mėnesių po to, kai pora jau gyvena kartu, – priklausomai nuo eleusino (Afrikos sorų) derliaus laiko. Visi giminės, kaimynai ir draugai pakviečiami išgerti raugto

gërimo, vadinamo *wari*, ir pašokti bei padainuoti dainų, daugiausia erotinio pobūdžio. Jaunikis padovanoja savo žmonai sunkią vario apyrankę, kurią ši užsimauna ant kairės rankos. Jeigu ji jau nėščia, į šventę kviečiami tik pagyvenę vyrai. Trečią dieną ožiai paskerdžiami ir suvalgomi, tuo šventė ir baigiasi, ir jaunamartė privalo imtis darbų. Akivaizdu, kad ligi *wali* šventės vestuvės domina tik du asmenis ir dvi apibrėžtas (lyties bei šeimos) grupes, ir kad būtent *wali* šventė santuokai suteikia bendrą socialinę reikšmę.³⁸

Senufu,

kurie išliko ištikimi savo nacionaliniams papročiams, jaunuolis, panoręs vesti merginą, neatskleidžia savo ketinimų nei jai, nei jos šeimai. Tačiau jis seka merginos tėvus išeinant ir pareinant, ir kai pamato motiną išėjus į mišką malkų, ant tako palaukia jos grįžtant ir puola padėti, paimdamas iš jos nešulį ir toliau pats jį nešdamas ant galvos. Paskui jis merginos tėvui padeda nešti termitynų grumstus vištoms. Po kelių dienų besiperšantysis jau pats prirenka malkų ir atneša į savo numylėtinės namus. O jos tėvui dovanų jis parneša kolas riešutų, viščiuką ir galiausiai kelias kriaukles.³⁹ Tuomet merginos tėvas sušaukia visą šeimą, dar pakviečia kaimo seniūną ir visiems susirinkusiems viešai pareiškia, kad toks ir toks buvo jam labai paslaugus, ir atsidėkodamas jis noris jam už tai atiduoti į žmonas savo dukrą. Susirinkusieji tam pritaria, ir seniūnas praneša besiperšančiajam, kad jis gali laikyti esąs priimtas. Tačiau būsimojo vyro išbandymai tuo dar nesibaigia. Prasidėjus žemės darbų sezonui, jis turi sukviesti savo brolius bei draugus ir eiti suarti savo būsimojo uošvio lauko. Po sėjos jis turi ateiti ravėti. Tuomet jis perka sorų alaus ir vaišina juo visą merginos šeimą. Tik tada teprasideda tikrosios sužadėtuvių.

Mergaitei tuo metu dažnai dar būna toli net ligi minties apie vestuves. Ji lieka savo tėvo namuose, kol sulaukia santuokinio amžiaus, ir visą šį laukimo laiką jaunikis privalo padėti jos šeimai darbu bei ištekliais. Merginai sulaukus vedybinio amžiaus, jos tėvas atiduoda ją jaunikui, kuris už tai tėvui duota nuo penkių ligi dešimties kriauklių frankų ir dar tiek pat motinai. Jaunajai porai pagyvenus kartu mėnesį, merginos tėvas vėl parsiveda ją namo dviems ar trimis mėnesiams, ir po to ji vyrui gražinama jau už dešimt kriauklių frankų. Šis bendro gyvenimo laikotarpis vėl trunka mėnesį, o jam pasibaigus tėvas vėl išsiveda savo dukrą dviems ar trimis mėnesiams, po kurių ji jau visam laikui gražinama vyrui, sumokėjusiam už tai dar dešimt frankų. Jei šiuo paruošiamuoju laikotarpiu mergina pastoja, per gimtuves jos tėvas privalo vyrui padovanoti strėnajuostę. Pasak senolių, šis paprotys yra skirtas tam, kad būsimoji sutuoktiniai turėtų gana laiko pažinti bei pamilti vienas kitą, ir taip būtų išvengta nevykusių sąjungų.⁴⁰

Kitame pavyzdyje sužadėtuvių pereinamosios fazės ir iniciacija yra susipynę taip, kad sudaro vieną ištisą periodą nuo iniciacijos pradžios ligi socializuotos lytinės sąjungos įgyvendinimo. Tarp Liberijos vaju lyčių atskyrimas sugriežtintas taip, kad mergina kartais ligi vestuvių išvis neišeina iš *sande*. Tai šventa vieta girioje, į kurią išvedamos visos mergaitės, prieš sulaukdamos dešimties metų ar apie tą laiką, ir ten lieka ligi savo pirmųjų mėnesinių. Kaip ir berniukai savajame *belly*, jos laikomos mirusiomis, beje, kartu su senolėmis, ateinančiomis ten jų mokyti namų ūkio bei lytinių dalykų. Kasmetinė jų išėjimo iš ten šventė laikoma atgimimu. Bet merginos tėvai dažnai ją sužada dar tebesančią *sande*, ir tuomet ji per kasmetinę šventę nebeišeina iš ten, o būna ligi pat savo pirmųjų mėnesinių.⁴¹ Joms pasirodžius, merginos tėvams apie tai nedelsiant pranešama, o jie praneša apie tai jos sužadėtinui, kuris į *sande* pasiunčia dovanų. Mergina ištrinama kvapniaisiais aliejais, išpuošiamą brangakmeniais ir taip toliau, o jos tėvai ateina jos pasitikti prie įėjimo į šventąją giraitę.

Pasibaigus apeiginėms vaišėms, merginos mama nuveda ją į jos sužadėtinio trobelę. Įvyksta coitus, tuo metu abi šeimos ir jų draugai kartu vaišinasi. Lytiniam aktui baigusis, vyras išeina iš trobelės ir prisijungia prie vaišių. Apeigos tokios pat ir tuo atveju, kai sužadėtuvių sudaromos merginai jau palikus *sande*. Taigi pas vaju sužadėtuvių periodas susimaišo su iniciacijos periodu, o pirmosios mėnesinės reikšmingos tik tuomet, kai mergina jau yra sužadėta. Fiziologinė branda vajams, kaip ir daugeliui kitų tautų, tėra būtina sąlyga vestuvėms. Be to, sužadėtuvių poros lytinį atskyrimą užtikrina *sande* šventumas.⁴²

Iš pateiktų pavyzdžių tampa aišku, jog vestuvės, ypač pagrindinė jų stadija – sužadėtuvių, turi reikšmingą ekonominę pusę. Suvirš, kiekvienos vestuvės – tai socialinis sukrėtimas, paliečiantis ne tik du individus, bet ir kelias įvairaus dydžio grupes. Vestuvės iš naujo perstato į vietas daugelį dalykų, o šie pokyčiai, žingsnis po žingsnio, išardo nusistovėjusią pusiausvyrą. Mūsų didžiuosiuose miestuose šis reiškinys menkai tepastebimas, tačiau nuošaliame kaime, kur vestuvės priverčia nutraukti darbus, gerokai patušinti santaupas ir pažadina iš įprastos apatijos, tai tebėra akivaizdu. Dar akivaizdžiau tai tiurkų-mongolų gentyse, taip pat arabų genčių oazėse, ypač pusiau civilizuotose tautose, visuomet gyvenančiose mažomis sutelktomis grupėmis.

Poveikis, kurį vestuvės padaro kasdieniam grupės gyvenimui, man regis, paaiškina – bent jau ne prasčiausiai Westermarcko bei Havelocko Elliso iškelta biologinė teorija, – kodėl vestuvės keliamos pavasarį, žiemą bei rudenį, t.y. sumažėjusio ūkinio aktyvumo metu, o ne tada, kai atliekami laukų darbai. Visai neketinu neigti iš praeities mus atlydinčių poravimosi periodų ar kosminių ciklų įtakos, kuri aiškiausiai pastebima sužaliuojant augmenijai ir lytiškai suaktyvėjant gyvūnams bei žmogui. Tačiau ši įtaka vargiai gali paaiškinti tokias dažnas vestuves rudenį. Kita vertus, neretai atvirai prisipažįstama, jog šis laikas pasirinktas kaip tik todėl, kad baigti žemės ūkio darbai, aruodai bei svirnai pilni gėrybių, tad viengungiams atsiranda gera proga prieš žiemą sukurti savo šeimos židinį. Gana paplitęs vienalaikių keletos porų vestuvių aiškinimas rujos periodų ar senovinių grupinių santuokų palikimu nepriimtinas, nes „pirmykštis promiskuitetas“ tėra fantazija.

Negana to, man atrodo, jog vienalaikes daugybines vestuves vieną ar porą kartų per metus reikia palyginti su kitais apeiginiais sinchronizmais, tokiais kaip bendras visų vaikų, gimusių tą pačią dieną, gimtadienių šventimas, arba vaikų, gimusių tą pačią dieną, mėnesį ar tais pat metais su karalaičiu ar princu. Kiti atvejai – kasmet iškeliama šventė visoms tais metais pagimdžiusioms moterims pagerbti (tarp ngentų Lušėjų kalnuose); periodiškai iniciacijos metinių minėjimai ir juolab pati iššyk kelių vaikų iniciacija, atliekama kasmet arba kas dveji ar treji metai; taip pat mirusiųjų atminai bei jiems keliamos didžiulės šventės.⁴³ Trumpai tariant, kadangi visi šie veiksmai apskritai turi socialinę reikšmę, kalbama sistema tėra kraštutinė forma, kuria ir pasireiškia jų ir šiaip jau socialinė prigimtis. Vietoj apeigų, atliekamų tik apibrėžtose grupėse (šeima, klanas ir t.t.), įsteigti ritualai, apimantys visą visuomenę sudarančias grupes. Tokios, pavyzdžiui, yra keistokos vestuvių apeigos Uargloje, rūpestingai aprašytos Biarnay'io.⁴⁴

Kai kuriose tautose pereinamasis periodas ir sužadėtusių apeigos gana paprastos. Štai hererų jaunikis padovanoja merginai geležinį karolį, kurį ji prisi-kabina prie prijuostės. Tuomet jis išeina, ir ligi pat vestuvių jam nevalia ne tik jos matyti, bet ir įžengti į jos kraalį. Apeigoms taip pat paprastai priklauso šventos vaišės, reiškiančios nuotakos solidarumą su savo draugais bei savo klanu. Vaišėse nedalyvauja nei jaunikis, nei jo draugai, tačiau vaišėms pasibaigus,

jie ateina jaunosios ir nusiveda į savo kraalį. Tuomet prasideda merginos įjungimo ritualai į naujųjų namų bei naujos gentinės grupės šventas praktikas. Tarp vaišių ir lytinės sueities (kuri įvyksta vyro kraalyje) merginos motina uždeda jai savotišką skrybėlaitę ir aprenkia ištekėjusios moters rūbais. O vyras iškilmingai parneša jos motinai savo žmonos „mergaitės prijuostę“. Hererai turi nuotakos išpirkos paprotį ir yra organizuoti į totemų klanus.⁴⁵

Tai, kad vestuvių apeigos gali būti analogiškos, o kitąsyk tiesiog identiškos visomis savo detalėmis įvaikinimo apeigoms, pasirodys suprantama prisiminus, jog vestuvės galų gale irgi yra svetimojo įjungimas į grupę. Pavyzdžiui, ainų tiek vyras gali pereiti gyventi į savo žmonos šeimą, tiek žmona į savo vyro, ir abiem atvejais sutuoktinis tampa tų namų šventumo dalyviu.⁴⁶ Jo arba jos įsijungimas į šeimą čia akivaizdžiai prilyginamas įvaikinimui. Negana to, vestuvių apeigos kai kuriomis detalėmis dažnai primena karaliaus iššventinimą: tiek ant karaliaus, tiek ant nuotakos užleidžiamas šydas; abu vainikuojami; sužadėtinių šventenybės primena būsimąjo karaliaus regalijas. Panašumas itin stiprus ten, kur – kaip kad Šiaurės Afrikoje bei kai kuriose Indijos srityse – jaunikis tiesiog vadinamas „karaliumi“, „sultonu“ arba „princu“, o nuotaka – „karaliene“, „sultone“ arba „princese“; arba ten, kur – kaip kad Kinijoje – jaunikis pavadinamas „mandarinu“. Atvejai, kai vestuvės laikomos atgimimu, – reti, užtat iniciacija arba iššventinimu jos laikomos neretai. Visus šiuos panašumus bei sutapimus paaiškina būtent perėjimo ritualai, kurie visuomet remiasi ta pačia idėja – jų dalyvio socialinės padėties pasikeitimu.

Trumpos apžvalgos nusipelno ir skyrybų bei našlystės apeigos, kaip vestuvių priešybė. Skyrybų ritualai daugelyje tautų, regis, yra kuo paprasčiausi. Šiaip jau gana to, kad žmona tiesiog palieka sutuoktinių namus ir grįžta pas savo tėvus arba vyras fiziškai išvaro žmoną iš judviejų bendrų namų. Tačiau man susidarė įspūdis, kad skyrybų apeigos etnografinėje literatūroje atrodo tokios paprastos tik todėl, kad stebėtojai arba nepakan-kamai jomis pasidomėjo, arba nesuprato jų reikšmės, ypač todėl, kad jie išsiskyrimą ir skyrybas matė tik teisiniu bei ekonominiu atžvilgiais. Kai individualus bei kolektyvinis ryšys nustatytas taip rūpestingai ir taip sudėtingai, neįtikėtina, kad vieną dieną jis gali būti nutrauktas vos mostelėjus ranka. Žinome, pavyzdžiui, kad Romos katalikų bažnyčia išvis nepripažįsta skyrybų, ir čia tegalima pasiekti nebent santuokos panaikinimo.⁴⁷

Be to, toks panaikinimas įmanomas tik po tyrimo, kuris neturi nieko bendra su maginėmis-religinėmis procedūromis.

Kita vertus, žydai sukūrė tokias sudėtingas skyrybų apeigas,⁴⁸ kad jos tapo tikra kliūtimi daugelio žmonių norams. Žmonai ritualiai įteikiamas laiškas, kuris turi būti surašytas taip tiksliai kaip šventas raštas. Rabinas sviedžia laišką į orą, o vienas iš žmonos liudininkų turi pagauti jį dar nenukritusį – priešingu atveju procedūra kartojama vėl ir vėl. Toks yra galutinis atskyrimo ritualas.⁴⁹ Habijų, arba dogonų, tautoje (Nigerijos plynaukštė), kaip kad klasikinėje Antikoje, jeigu santuoka buvo pašventinta namų apeigomis, tai išeinantis sutuoktinis turi nutraukti savo ryšius su šeimos dievybėmis tam tikra auka.⁵⁰ Eskimų vyras tik pažvelgia į žmoną, o tada nepasakęs nė žodžio išeina. Čiuvašų vyras, nepatenkintas savo žmona ir panūdęs su ja išsiskirti, nuplėšia jai nuo veido skraistę. Šis ritualas aptinkamas ir pas čeremisus, mordvius, votiakus bei vogulus.⁵¹

Javoje, „jeigu vyras nori išsiskirti, žynys prie liudininkų nukerpa ‘vedybų giją’, ir šis paprastas veiksmas nutraukia santuokinį ryšį“.⁵² Pietų galų (*Galla*) gentyje, jeigu vyras blogai elgiasi su savo žmona, jos brolis gali ateiti ir išsivesti ją, tačiau neturi teisės įžengti į jo namus ir net kaimą, jeigu vyras draudžia, o turi palaukti, kol jo sesuo pati išeis, tarkim, vandens, ir tada nusivesti. Šitaip išsiskyrusiai moteriai nebegalima vėl ištekėti, ir jos vyras nebeturi į ją teisės, o abi suinteresuotos grupės tarpusavy susitaiko per išmoką avimis arba ožkomis.⁵³ Zaramų vyras duoda žinią savo žmonai, kad jos nebenori, įteikdamas tam tikros rūšies nendrę, o njų vyras perpjauna perpus odos skiautę, vieną dalį pasilieka sau, o kitą pasiunčia žmonos tėvui.⁵⁴

Islame išsiskyrimo ritualas žodinis: vyrui gana tris syk pakartoti žmonai „mes išsiskyre“ arba „aš su tavim skiriuos“, ir ji turi pasiimti, kas jai priklauso, ir išeiti (vyras paprastai gražina trečią dalį kraičio). O jeigu skirtis nori moteris, reikalingas kadi sprendimas (musulmonų žemesnysis teisėjas, jo funkcijos bei teisinė kompetencija iš esmės yra religinės prigimties). Triskartinis pakartojimas kilme mena magines formules. To pat pobūdžio jos ir Indijoje, ir pas svahilius.⁵⁵ Kartais sušaukiama genties taryba, kuri nusprendžia skyrybas vienos ar kitos pusės ekonominei naudai. Bet plačiausiai paplitusi procedūra nereikalauja nei apeigų, nei kokio ritualo: vienas iš sutuoktinių paprasčiausiai išvaromas lauk arba išeina pats.

Skyrybų ritualo paprastumas neprieštarauja nei perėjimo ritualų conceptualiai schemai, nei mano siūlomam sociologiniam jų aiškinimui. Vedybos merginą ir vaikina įveda į socialiai subrendusių moterų bei vyrų kategoriją, ir šito iš jų jau niekas nebegali atimti. Tokie lieka ir našlys su našle. Negana to, sutuoktinių skyrybos nenutraukia ir ryšio tarp dviejų šeimų, o tokio skilimo pavojų minimizuoja derybos, kuriomis nustatoma tolesnė išsiskyrusios poros padėtis. Žinoma, pasitaiko ir išimčių, ypač emociniu pagrindu. Dauge lyje tautų skyrybos draudžiamos, jeigu esama vaikų, ir tokiu atveju grupinis ryšys lieka galioti. Šiaip ar taip, nors nesibaudžiu esą mano pasiūlytoji interpretacijos schema yra absoliučiai teisinga bei visuotinė, vis dėlto nemanau, jog skyrybų ritualinis paprastumas galėtų ją sugriauti.

Dar reikia pažymėti, kad ryšio, kurį taip lengvai galima nutraukti skyrybomis, beveik nepaveikia mirtis, o tais atvejais, kai našlė atlieka savižudybę, nepaveikia išvis. Žinau, kad gedului priklauso daugybė grynai profilaktinių bei gynybinių ritualų. Vis dėlto laidotuvių apeigos, kuriose dalyvauja našlė, reiškia daugiau nei tik gėdą, ir bent jau teoriškai reikia pripažinti jų socialinę prigimtį.⁵⁶ Pavyzdžiui, hupų našlei, norint išsilaisvinti, užtenka praeiti tarp vyro kojų, kol jo dar neišnešė iš namų. Priešingu atveju ji visam gyvenimui liks su juo surišta ir už bet kokią neištikimybę savo mirusiam vyrui susilauks nemalonumų.⁵⁷

Našlių bei išsiskyrusiųjų vestuvės rituališkai yra gerokai supaprastintos dėl priežasčių, kurias dar reikia pasiaiškinti.

Prasidėjus menopauzei arba pražilus, regis, neatliekama jokių ritualų, nors tai yra ženklas žmogų įžengus į naują gyvenimo tarpsnį, pusiau civilizuotose tautose labai svarbų. Bendrais bruožais, senatvės sulaukusios moterys arba prilyginamos vyrams ir todėl dalyvauja jų apeigose, politinėje veikloje ir taip toliau, arba įgyja ypatingą padėtį savo pačių lyties grupėje, ypač kaip apeigų vadovės. Vyrams senatvė apskritai suteikia aukštesnę socialinę padėtį.

NUORODOS:

1. [Šeštasis knygos skyrius „Iniciacijos ritualai“ jau buvo skelbtas „Liaudies kultūros“ 1997 metų 6-ame (p. 60–68) ir 1998 m. 1-ame (p. 51–59) numeriuose, todėl šįsyk praleistas, o būtent jis čia autoriaus ir turimas omeny. – Laužtiniuose skliaustuose pastabos, jei nenurodyta kitaip, D. R.]
2. Geriausias man žinomas darbas, ritualiniu bei teisiniu požiūriu nagrinėjantis sužadėtuves, yra: CORSO, R. Gli sponsali popolari.

- Iš: *Revue des études ethnographiques et sociologiques*, 1908 lapkričio–gruodžio mėn. Vis dėlto nesutinku su autoriumi, esą ritualai (pasibučiavimai, dovanos, šydas, gėlių puokštės, juostos, surištos rankos, žiedai, apavas, bučiniai, apsikeitimas duona, vaisiais, vynu ir t.t.,ėjimas drauge gultis ir t.t.) tėra simboliški: jie sujungia ir fiziškai.
3. Žr. CRAWLEY. *The Mystic Rose*, p. 321, 350 it kt. Įjungimo ritualų kolektyvinį pobūdį suprato Hartlandas; dauguma kitų šeimos teorininkų detalų sisteminių šių apeigų, ypač sužadėtuvių, tyrimą paliko nuošaly.
  4. Bendrą teoretikų nuostatą aiškiai atspindi štai toks Williamo Crooke'o teiginys: „Kaip matėme, per vestuves žiūrime, kad dalyviai laikytūsi tabu, ir pačios apeigos yra skirtos išvengti jo grėsmių, ypač tų, kurios galėtų sukliudyti sąjungai būti vaisinga“ (CROOKE, W. *The Natives of Northern India: Native Races of the British Empire*. London: A. Constable, 1907, p. 206). Remdamasis tuo, kas buvo pasakyta šio darbo pradžioje, turiu pabrėžti, jog tabu nėra „grėsmė“ – nebent kai kuriais atvejais priemonė nuo grėsmės apsisaugoti.
  5. Štai Thomo pateikta klasifikacija: A. promiskuitetas [mišrūs lytiniai santykiai]: 1) nereguliuojamas: a) pirminis, b) antrinis; 2) reguliuojamas: a) pirmasis, b) antrinis. B. santuoka: 3) poligamija, pirminė arba antrinė: a) paprastoji, b) adelfinė [su broliais arba seserimis]: i) vienusė, ii) abipusė; 4) poliandrija; 5) poliginija (priklauso tam pat poskyriui, tik visuomet vienusė); 6) monogamija: matrilokalinė, bilokalinė arba patrilokalinė. Dar Thomas pažymi esant „laisvą sąjungą“ – santykius, neturinčius santuokos teisių, bet nelaikomus nedorais, – ir „paleistuvavimą“ – santykius, už kuriuos asmenys smerkiami ir gali būti nubausti. Kiekviena iš šių formų gali būti laikina arba nuolatinė (THOMAS. *Kingship Organizations and Group Marriage in Australia*, p. 104–109). Nepanašu, kad šeimos tipas kaip nors veiktų sužadėtuvių bei vestuvių ritualus.
  6. [Turima omeny ne brolyva, broliai, o fratrijos tipo socialinė grupė.]
  7. НАЗАРОВ, П. К этнографии башкир. Iš: *Этнографическое обозрение*, IV, 1899, p. 186–189.
  8. Atlikus detalų kalymo Urale bei Altajuje tyrimą ir palyginus jį su parduodamo gyvulio kaina, o tada paskaičiavus dovanas bei vestuvių išlaidas, tenkančias merginos tėvams, ir galiausiai pasiaiškinus, kam teisėtai kalymas priklauso, visas ar dalimis, paaiškėtų, jog terminai „išpirka už nuotaką“ bei „kraitis“ nėra derami. Tai „kompensacijų“ sistema, sudaranti ypatingą institutą, kuris ekonomistui yra ekvivalentiškas indėnų potlačo sistemai arba Afrikos genčių vadų keliamoms didžiulėms puotoms. Tai nuolatinė turto centralizacija ir atitinkama decentralizacija, organizuojama taip, kad būtų išvengta jo koncentracijos (Marxo prasme).
  9. RIVERS. *The Todas*, p. 502–539.
  10. Apie kitą atvejį, kai vestuvių ritualai sudaro organišką visumą kartu su iniciacija bei nėštumo ritualais, žr.: DELHAISE. *Ethnographie congolaise*, p. 185–207. Eilės tvarka čia atitinka bendrą schemą. Aukščiau aprašytosios rūšies atvejai yra kur kas gausesni ir kur kas labiau susisteminti nei aš iš pradžių maniau. Jie verti atskiros monografijos, juolab kad šis reiškinys, itin svarbus norint suprasti pusiau civilizuotų visuomenių gyvenimą, iki šiol nėra tirtas.
  11. EARLE, A. Polyandry amongst the Bhotia. Iš: *Census of India*. Calcutta, 1903, VI, I dalis, V priedas, p. xxviii–xxix.
  12. Postas (*Afrikanische Jurisprudenz*, I, p. 324) išskiria tokius požymius: A. merginos pagrobimas prieš jos valią, atliekamas: 1) kariniu užpuolimu, 2) jaunuolio su draugais tiesiog iš jos genties arba jai atsidūrus už savo genties ribų; B. pagrobimas abiem suinteresuotoms pusėms sutariant: 1) tik numanant, kad bus vestuvės, 2) abiem šeimoms aiškiai susitarus; C. vestuvinio žaidimo teisėmis. Matyti, kad pastarieji trys atvejai yra būtent ritualai, o pirmieji du – individualūs ir atsitiktiniai. Pirmasis apskritai yra veikiau būdas įsigyti vergę nei žmoną, turinčią visas genties nario teises. Westermarckas savo „Santuokos istorijoje“ (*The History of Human Marriage*) prie Posto požūrio nebepridūrė nieko, kaip kad ir kiti šeimos istorikai. Duomenų apie vestuvių ritualą Afrikoje žr. Postą, p. 326–398.
  13. BURCKHARDT, J. L. *Notes on the Bedouins and the Wahabys*. London: Coburn & Bentley, 1831, I, p. 263–264.
  14. GROSSE, E. *Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft*. Freiburg im Breisgau: J. C. Mohr, 1896, p. 107–108: šiose apeigose stengiasi įžiūrėti išsigimusią tikro karinio grobimo liekaną tarp tautų, kurios jau ėmė sugyventi taikiai, bet nori išsaugoti narsuolių reputaciją.
  15. CRAWLEY. *The Mystic Rose*, p. 352, taip pat žr. p. 333, 354 ir t., 367 ir t. Ritualai, susiję su lyties grupių solidarumu, ypač išreikšti islame, kur atsiskyrimas nuo lyties grupės persmelkia visas socialinio gyvenimo fazes. Iš Šiaurės Amerikos plg. aprašymus, pateiktus: GAUDEFROY-DEMOMBRYNES, M. *Les cérémonies du mariage chez les indigènes de l'Algérie*. Paris: Petit, 1901; to pat autoriaus: *Coutumes de mariage: Algérie*. Iš: *Revue des traditions populaires*, XXII, 1907, Nr. 2, 3; toliau dar: DOUTTÉ. *Merrakech*, ištisai (detali bibliografija apie Šiaurės Ameriką p. 334); taip pat ištisai *Archives marocaines* ir *Revue africaine*; NARBESHUBER, K. *Aus dem Leben der arabischen Bevölkerung, in Sfax (Regentschaft Tunis)*. Leipzig: Staat Museum für Völkerkunde, 1907, p. 11–16 bei past.; DESTAING, E. *Étude sur la dialecte berbère des Beni-Snous*. Paris: E. Leroux, 1907, I, p. 287–291. Pastarajame darbe skaičiau, kad jaunikiui, norinčiam patekti į kambarį, kuriame jo laukia nuotaka, tenka šokte peršokti jos motiną, gulinčią ant slenkščio (p. 289). Visose šiose apeigose, dažnai itin sudėtingose, per daugybę apsaugos bei vaisingumo ritualų galima užčiuopti einant perėjimo ritualų giją. Ir visur, kaip kad Šiaurės Afrikos berberų apeigose, vietiniai elementai yra sumišę su musulmoniškaisiais ar tiesiog arabiškais.
  16. PALLAS, P. S. *Voyages dans plusieurs provinces de l'Empire de Russie et dans l'Asie septentrionale*. Paris: Maradan, 1788–1793, II, p. 171–174. [Samojedai – pasenęs nencų tautos pavadinimas.]
  17. THURSTON. *Ethnographic Notes in Southern India*, p. 18–23. Šioje knygoje (p. 1–131) skaitytojas gali rasti puikią detalią monografiją apie įvairių Pietų Indijos genčių vestuvių apeigas.
  18. Ten pat, p. 8.
  19. *Cambridge Anthropological Expedition to Torres Straits*, ed. A. C. Haddon. Cambridge: University Press, 1903–1935, V (1904), p. 223–224, taip pat VI (1908), p. 112–119. Apie kompensacijos už praradimą sampratą žr. p. 225; apie ekonominę kompensaciją – p. 230–232.
  21. GAUDEFROY-DEMOMBRYNES, M. *Les cérémonies du mariage chez les indigènes de l'Algérie*, p. 71–76.
  22. Dokumentų, nuorodų bei teorijų, skirtingų nei mano, žr.: HARTLAND. *The Legend of Perseus*, I, p. 173 ir t.; CRAWLEY.

- The Mystic Rose*, p. 337; CROOKE. *The Lifting of the Bride*, p. 226, 244; TRUMBULL. *The Threshold Covenant*, p. 140–143.
23. Šių duomenų, tarp kitų, žr.: HEPDING, H. *Die falsche Braut*. Iš: *Hessische Blätter für Volkskunde*, V, 1906, p. 161–164; THURSTON, *Ethnographic Notes in Southern India*, p. 3, 29. Reikia pažymėti, jog čia jaunikis ateina gyventi pas žmoną, užtat ir kitu pakeičiamas būtent jis.
  24. Priminsiu tabu tarp uošvės ir žento, šešuro ir marčios ir t.t., kuriuos E. B. Tyloras laikė „atkirtimu“, arba atskyrimo ritualu (On a Method of Investigating the Development of Institutions, Applied to Laws of Marriage and Descent. Iš: *Journal of the Royal anthropological Institute*, XVIII, 1888, p. 245 ir t.), o Crawley'is patalpino į platesnę lyties grupės solidarumo tabu kategoriją.
  25. Būtent: susikabina rankomis, suneria pirštus, pasibučiuoja, apsikabina, suglaudžia galvas, susėda vienas ant kito arba vienas priešais kitą, drauge sugula ir t.t.
  26. [Senas Romos patricijų santuokos būdas, kurį atlikdavo vyriausiasis žynys (*pontifex maximus*) ir Jupiterio flaminas (*flamen dialis*) aukodami kvietinę duoną dešimties liudininkų akivaizdoje.]
  27. Dovanos atsisakymas yra ženklas, kad siūloma sąjunga atmetama, o vaiko sužadėjimo jam dar negimus arba ankstyvoje vaikystėje atveju dovanos gražinimas yra ženklas, jog ketinimų atsisakoma.
  28. HAHN, F. *Einführung in das Gebiet der Kolsmission*. Gütersloh, 1907, p. 74–82, 87–88. Kolai priklauso mundams.
  29. CRAWLEY, *The Mystic Rose*, p. 340–344. Vedybų su medžiu ritualas, aprašytas E. D. Daltono (*Descriptive Ethnology of Bengal*. Calcutta, 1872, p. 194), pasak H. H. Risley'io (*Census of India*, 1901), nebenaudojamas. Tačiau Hahnas, regis, jį stebėjo savo akimis. Dar žr.: THURSTON, *Ethnographic Notes in Southern India*, p.44–47.
  30. HAHN, F. *Einführung in das Gebiet der Kolsmission*, p. 159.
  31. TRUMBULL, *The Threshold Covenant*, p. 26–29.
  32. [Sala pusiaukelėje tarp Kretos ir Rodoso.]
  33. *T'oung-Pao: Ou archives concernant l'histoire, les langues, la géographie, at l'ethnographie de l'Asie orientale*, 1905, gruodis, p. 602–603.
  34. [Tai gali būti *ho nhi* grupė arba lolai. – Vertėjos į anglų kalbą Monikos B. Vizedom past., toliau M. V.]
  35. Šio kinų dokumento vertėjas rituale irgi klaidingai mato grobiamųjų vedybų palaiką.
  36. ЯКОВЛЕВ, Г. *Религиозные обряды черемис*. Казань, 1887, p. 55–56 [Čeremisai – pasenęs marių tautos pavadinimas.]
  37. SCHEFFER, J. G. *Histoire de la Laponie: Sa description, l'origine, les mœurs, la manière de viorses des habitant*. Paris: V. O. de Varennes, 1678, žr. p. 395 kaip priedą prie p. 275.
  38. MERKER, M. *Rechtsverhältnisse und Sitten der Wadschagga*. = Petermanns Mitteilungen, Priedas Nr. 138, 1902, p. 4–6.
  39. [Vartotas kaip pinigai.]
  40. DELAFOSSE, M. *Le peuple Siéna ou Sénoufo*. Iš: *Revue des Études ethnographiques et sociologiques*, 1908, p. 457.
  41. Tai įrodymas, jog ir čia iniciacijos apeigos neturi nieko bendra su lytine branda.
  42. BÜTTIKOFER. *Reisebilder aus Liberia*, II, p. 304–313.
  43. Apie kasmetinį sabėjų bažnyčios pašventinimą Bagdado apylinkėse žr.: SIOUFFI. *Études sur la religion des Soubbas*, p. 120.
  44. Ponas Rene Basset'as maloniai suteikė man medžiagos, patvirtinančios pono Biarnay'io knygą apie Uarglą. Vestuvės čia keliamos kiekvieną pavasarį, o jų ritualai išrikuoti labai griežta eilės tvarka. Pradžioje juose tedalyvauja abu suinteresuoti asmenys ir abi jų lyčių grupės. Paskui ritualai darosi tolydžio visuomeniškesni: juose ima dalyvauti abi šeimos, visas vienas oazės rajonas ir galiausiai visa oazė. Deja, aš nesugebėsiu čia pateikti nė santraukos iš to, kaip šiuos ritualus aprašė ponas Biarnay – atidžiai iki menkiausių smulkmenų, atsižvelgdamas į visus dalyvių, vietas, maginių-religinių praktikų ir t.t. niuansus. Žr.: BIARNAY. *Étude sur la dialecte de Ouargla*. Paris: Leroux, 1909, priedas p. 397–492.
  45. IRLE. *Die Herero*, p. 105–109.
  46. Žr. BATCHELOR. *The Ainu*, p. 224–225.
  47. [Tam tikromis aplinkybėmis bažnytinis teismas gali suteikti ir būtent skyrybas. – M. V.]
  48. Be kitų, žr.: JUNGENDRES. *Jüdisches Zeremoniell oder Beschreibung...* Nuremberg, 1726; *Jewish Encyclopedia* ir kt.
  49. [Pagal „Žydų enciklopediją“, skyrybų sąskaita (*get*) turi būti surašyta Talmudo nustatyta tvarka ir patvirtinta liudininkų. Rabinas įduoda ją žmonai į ranką, o tada perplėšia perpus ir pasilieka sau. Tikslūs nurodymai kyla iš noro išvengti nesuipratimų. Jie išsirutuliojo tolydžio apribojant kitados absoliučią vyro teisę išsiskirti su savo žmona. – M. V.]
  50. DESPLAGNES. *La plateau central négérien*, p. 222.
  51. GEORGI, J. G. *Russland: Beschreibung aller Nationen des ruischen Reiches...* Leipzig, 1783, I, p. 42. [Vogulai – pasenęs mansi tautos pavadinimas.]
  52. CRAWLEY. *The Mystic Rose*, p. 323.
  53. WAKEFIELD, E. C. *Marriage Customs of the Southern Gallas*. Iš: *Folk-lore*, XVIII, 1907, Nr. 4, p. 323–324.
  54. POST. *Afrikanische Jurisprudenz*, I, p. 452.
  55. TEMPLER, R. C. *The Folk-lore in Legends of the Panjab*. Iš: *Folk-lore*, X, 1899, p. 409–410. Apie svahilių formulę („Nebenoriu turėti reikalo su tavo nuogybe“ ir t.t.) žr.: VELTEN, D. C. *Sitten und Gebräuche der Suaheli*, Göttingen, 1903, p. 237–238. Maroko, Palestinos, Turkijos, svahilių bei kt. musulmonai gali parašyti ir skyrybų laišką.
  56. Štai ritualas, praktikuojamas žydų ortodoksų, kurių galima laikyti perėjimo ritualu: jeigu vyras miršta bevaikis, o jo našlė nenori tapti savo mirusio vyro brolio žmona (leviratas), tai nusiauna batą, spjauna ant grindų ir ištaria tam tikrą ypatingą formulę (*Jewish Encyclopedia*, p. 170, žr. *Halizath*; interpretacijas, autoriui didžiąja dalimi nepriimtinas, žr. p. 174). Tai akivaizdžiai atsiskyrimas nuo vyro šeimos, o pats ritualas skirtas užtikrinti perėjimą arba į laisvos našlės, arba į antrąsyk ištekėjusios moters kategoriją.
  57. GODDARD, P. E. *Life and Culture of Hupa* (University of California Publications in American Archeology and Ethnology). Berkeley: University Press, 1903, I, Nr. 1.

Versta iš: GENNEP, Arnold van. *The Rites of Passage*. The University of Chicago Press, 1960, p. 116–145: VII. Betrothal and Marriage.

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS